

Kivonat

a

„Tündérpalota a Duna partján”

PESTI VIGADÓ 150

című

középiskolás diákok számára a Pesti Vigadó megnyitásának 150. évfordulója alkalmából kiírt
csapatverseny felkészüléséhez

Holló Szilvia Andrea

A PESTI VIGADÓ
Tündérpalota a Duna partján

Magyar Művészeti Akadémia
2014, Budapest

© Holló Szilvia Andrea, 2014

© Magyar Művészeti Akadémia, 2014

Lektorálta Saly Noémi

A szövegben előforduló idézeteket az eredeti szöveg és a szerző stílusához hűen közöltük.

Megnyílt a Vigarda

Már bejártuk Pollack Redoute-ját, tegyük meg ugyanezt a körsétát a Feszl-féle palotában is!

„A földszinten található az éttermi helyiségek és egy kávéház, ez utóbbi a modern idők legszebbjei közé sorolható. Stílusát a román és a mór stílus jegyeiből kölcsönözve alakították ki, enteriőrje rendkívül karakteres; monumentális méretei, szép arányai és elegáns díszítése révén impozáns benyomást kelt. Alaprajza négyszögű: terében, a sarkoktól mintegy két méter távolságra nyolcszögű pillérek állnak, ezeket ívek kapcsolják össze, amelyek között enyhén hajlított boltozat feszül. A dekoratív emberfős oszlopfejek nagyon egyéniek, másutt egyébként kevés a szobordísz, a festészeté a főszerep. A domináns árnyalatok a tört zöld, a barnászörös és a matt sárga, amelyeket erős árnyalatú díszek és aranyozott felületek élénkítenek.

Az épület középpontjában található a főlépcsőház, ahová mindkét oldalról fedett bejáró vezet. A nagyszabású, szabadon álló főlépcső közepén helyezkedik el, pihenőjéről balra és jobbra lépcsőkarok vezetnek az emeletre. A lépcsőház, amely [részben] üvegtetőn keresztül kapja a megvilágítást, a fent leírtakkal azonos stílusú, szépen megkomponált árkádos terem. Az oldalfalat tagoló öt árkád között zenével és táncsal kapcsolatos, megnyerő hatású figurális kompozíciók jelennek meg; a körbefutó frízben magyar legendákat ábrázoló, aranyhátterű freskók láthatók. A lépcsőházhoz közvetlenül kapcsolódik egy hosszú galéria vagy vesztibül, ennek közelében található az öltözők és a mellékhelyiségek, és innen nyílik a nagy bálterem bejárata is. Ez utóbbi négyszögletes alaprajzú, nagy méretei révén lenyűgöző hatást gyakorol az emberre, és bár az egész épület szellemiségét figyelembe véve készült, itt a román stílus robusztus karakterét némileg finomítja a mór stíusból átvett néhány elem, ezáltal a terem táncteremhez illő karaktert nyer.

A bálteremhez a két rövidebbik oldalán kisebb termek és étkezőhelyiségek csatlakoznak, a harmadik oldalon a zenekar emelvénye helyezkedik el, a negyediken nyílnak az ablakok, amelyek a terem nappali megvilágítását szolgálják. Félmagasságban a közönség által is használt árkádos galéria húzódik, ahová két melléklépcső vezet fel. A terem kazettás mennyezettel borított. A falak szép sárga színű márványt utánoznak, az olyan kiugró részek pedig, mint a galéria vagy a zenekari pódium, a barnászörös árnyalat dominál. A díszítést aranyozás emeli. Az említett termekhez kapcsolódik még [...] zene- és bálterem, továbbá különböző szalonok, ahová büféket és zenekarokat helyeznek el. A farsangi multságok idején ezeket megnyitják a közönség előtt, a vendégek kedvük szerint vehetnek részt a koncerten és a bálon.

A tervező, Feszl építész művészlélek, aki teljesen megértette a tér poézisét, és művének olyan jelleget tudott adni, amely csak a magas műalkotások sajátja. Mint különlegességet, megemlíthetjük azt a nézetet, miszerint a tervező ezen épülettel egy magyar stílust akart volna megteremteni.” (Henri Evers holland építész)

Pincétől a padlásig

Feszl palotájának nyugati oldala a régi épület felhasználása miatt kissé szabálytalan. No és kellőképpen masszív, mivel a pincében a falak ott, ahol a régi és az új alépítmények találkoztak, olykor négy méter szélesek voltak.

1. kép: A Vigadó földszintje, MMA, fotó: Szöllősi Máttyás

Pest első újkori, kőborítású épületének közepén függőnszerű tagolások közül emelkedik ki a nagyterem felépítménye a címerpajzsos-sárkányos mellvéddel. A főbejáratok azonban mégsem itt, hanem az oldalhomlokzatokon nyíltak. Ezeket kocsíáthajtó és gyalogjárda kötötte össze, az átjáróba egyszerre tizenöt fogat állhatott be.

A földszinten a kávéház és a sörcsarnok közé került a bazár, amit eredetileg előcsarnoknak szántak, de anyagi okból bérbe adták, mint a kertészeti kiállítás csarnokát. Ettől északra voltak a bérlők irodái, délre pedig a boltok.

Feszl elgondolása szerint az emeletre reprezentatív fölépcső és praktikus oldallépcső vezetett. A régi belső udvar helyébe tervezett lépcsőháztól délre a pénztár, északra a rendőrségi tanya feküdt. A Deák Ferenc utcai bejárat felől vörös márvány karzati lépcsőn juthattak fel a látogatók az emeleti páholyokba.

Az első emeleti előcsarnoktól északra helyezkedtek el az étkezőhelyiségek, délre az öltönyház, vagyis a ruhatár. A huszonkét méter magas nagyterembe ma sem vezet középső ajtó, mert eredetileg a keleti hosszfalnál játszott a zenekar. Feszl nagyjából megtartotta a régi elrendezést és a funkciókat, így a nagyteremtől északra, az egykori cukrászda helyére Csemegetár, délre egy kisterem került.

Sokáig vitatkoztak azon, milyen legyen a világítás: hagyományos gyertya vagy modern gáz? Végül az utóbbi mellett döntöttek. A bécsi Hollenbach cég készítette a négy darab, egyenként tizenöt mázsás, százket gázlánggal égő nagycsillárt, emellett harminckét kisebb csillár és négy lépcsőházi kandeláber ontotta fényét. De ami a technikai megoldásokat illeti, a magyarországi cégek is kitettek magukért. Hazánkban az elsők között itt, a nagyteremben alkalmaztak nagy fesztávolságú terek lefedésére rácsos vasgerenda tartót, ezt a

Schlick cég gyártotta. (A második világháborúban súlyosan megrongálódott gerendák egyikét ipartörténeti mementóként ma a Műszaki Múzeum őriz.) A nagy fesztávolságú ablakok gyártását Alpár Ignác építész édesapjának, Schöckl Mátyás pesti asztalosmesternek üzeme vállalta.

Visszhangok innen-onnan

A hazai kritikusok hamar hangot adtak elégedetlenségüknek. Elismerték, hogy az épület monumentalitása európai összehasonlításban is megállja a helyét és ízlésesen berendezett, viszont több szempontból aránytévesztő: „A páholyok például, oly magasan vannak, hogy azokból igazán csak nagyítóüveggel lehet letekinteni, még pedig nem is minden irányban. A zenekarnak földszinten való elhelyezése czélszerűtlen, mert ha a terem megtelik, a közel álló párok a hangokat csaknem elfogják; hátha még a mellék-termekben is tanczolnak majd? Az ebédlők azonban határozottan el vannak tévesztve s szinte kellemetlenül hatnak a kedélyre. Minden étellel földszintről kell fölszuszognia a szegény pinczérnek. Nem lehetne valami kényelmesebb közlekedést létrehozni?” (Vasárnapi Újság)

A külföldiek ellenben megilletődve jártak a teremsoron végig: „A termek igen magasak, de ezeknek hosszúsága és szélessége kellemes arányban áll egymáshoz. A táncztermet két kisebb terem környezi, ezekbe egy oszlopcsarnok vezet, mely utóbbi rotond alakban az erkélyben végződik, honnan a leggyönyörűbb látvány nyílik a szép

3. kép: Díszítő oszlopfő az ötödik emeleten, MMA, fotó: Haris László

2. kép: Az oszlopokat díszítő fonott szalagornamentumok, MMA, fotó: Haris László

Dunára és a szemben álló budai várakra. A páholyok s karzatok nemcsak izletesen disztivék, hanem tágasak és kényelmesek is. Körülbelül 3000 jelenlevő minden szorongás nélkül mozgott a teremben. – Az áttekintés nyílt és szabad. [...] Mindenütt a legszebb padlózattal találkozunk. A világítás dúsgazdag, az üregekben a virágdisztimények oly meglepő módon vannak elhelyezve, hogy regényes hatást idéznek elő. És a három emelvényen elhelyezett zenekar ellenállhatlan lelkesülésre ragad.” (Kölnische Zeitung)

Pest városa megbízta Feszlt az elpusztult Német Színház helyére építendő bérház megtervezésével is, de ebből nem lett semmi, mert a nemzeti építészetnek olyan formája iránt, mint amelyet ő képviselt, nem volt igény. A Vigadó népi ihletésű oszlopfői, vitézkötéses díszítményei jelentették a maximumát annak, amit elviselt a közízlés.

Redoute-ból Vigarda, Vigardából Vigadó

A város 1865. február 20-án vette hivatalosan birtokba az épületet, jóllehet, az első nyilvános táncmulatságot már január 15-én megtartották. A nyitóbálon azonban alig hatszáz fő vett részt, a lapok ezt sokáig nem is merték megírni. *„Az egyik fél a szomorú pénzügyi viszonyokat okolá, mely ellenvetést azonban teljesen meghazudtolák a zsúfolt színházak s lovarkörök. A 2 ftos belépti díjat sem mondhatjuk kelletlenül nagyinak, noha egyesek ebben keresik a kedvezőtlen eredmény forrását. Tán legvalószínűbb azon föltevés, miszerint a bált azért látogaták meg oly kevesen, mivel mindenki attól tartott, hogy fölötte nagy lesz a tolongás.”* (Vasárnapi Újság)

Átadásakor az épület neve hivatalosan Vigarda volt, no, gúnyolódtak is rajta eleget.

*„Hogyha vigarda, miért nem ugorda? székelde? Csapongda?
– Ujjongóda talán? vagy hejhujjáda? sebajda?
Farsangóda helyesb-e? vagy álörcczáda? bohóda?
Nem! Hol széles kedv, zene, táncz és szoknya viharzik.
Isten s ember előtt legszebb neve lenne: viharda”.*

(Czuczor Gergely)

*„Hát mi legyen? Kéjvárdá e? vagy Lejtvárdá?
Vagy tán jobb, ha Vigarda? S rosszabb e ha Rajonda?
S Vigoda miért ne legyen vagy tán szebb, hogyha Vigolda?
Üdledének jó, s még jobban üdül, ha Üdülde.
Hát Gondilla miért nem lenne, ha nem Gonerilla?
Túl a Dunán hej s túl a Tiszán ebugatta magyarság!
Hívjátok magyarul s magyarul inkább Vigadónak:
Földim, e szót, bár sírva vigadj benne, ugye megérted?”*

(Pesti Nap)

KÜLCSÍN ÉS BELBECS

Kőbe vésett múlt

4. kép: Alexy Károly homlokzatot díszítő szobrai, MMA, fotó: Török Máté

A város úgy döntött, hogy az új Redoute küllemének szépségét homlokzati díszítőszobrokkal fokozzák. Először neves művészeket, híres pesti lakosokat kívántak megmintázni teljes alakban, de kellő pénz híján az ország címere mellé csupán a magyar történelem jeles alakjainak portréi kerülhettek fel: uralkodók (IV. Béla, Nagy Lajos, Luxemburgi Zsigmond, Hunyadi Mátyás, Mária Terézia), hadvezérek (Hunyadi János, Zrínyi Miklós), a városszépítést támogató közéleti személyek (József nádor, Széchenyi István), az 1686 utáni első pesti bíró (Varula Jakab), a magyar történelem tisztelt nőalakjai (Szent Erzsébet, Zrínyi Ilona), az őstörténelem legendás uralkodói (a hun Attila, a honfoglaló Árpád vezér). Kit

képzeletből, kit hiteles arckép után formáztak meg. Szilágyi Erzsébet esete igazi kultúrtörténeti csemege lett, őt ugyanis egy olyan középkori festmény alapján mintázták meg, melyről azt hitték, Hunyadi Mátyás anyját ábrázolja, pedig valójában Szent Oszvaldról, Northumberland királyáról készült.

5. kép: Alexy Károly homlokzatot díszítő szobrai, MMA, fotó: Török

6. kép: Alexy Károly homlokzatot díszítő szobrai, MMA, fotó: Török Máté

A főhomlokzat oszlopainak díszítésére először Dunaiszky Lőrinc szobrász készített vázlatokat, mégis a kedvezőbb árajánlatot adó Alexy Károly faraghatta ki azokat.

A szobrokhoz a sósikúti mészkövet az építész és a szobrász együtt választotta ki Henszlmann Imre műkritikussal és a Lánchíd egykori építésvezetőjével, Clark Ádámmal. Az oszlopokon a zene és a tánc elevenedett meg, a tizenhat megmintázott alak (bajadérok, amazonok és egy magyar betyár) mind más-más egyéniség, idomában és mozdulatában is egyedi. Alexy bízott abban, hogy minden homlokzati szobrot ő mintázhat, ezért még műhelyét is a térre helyezte. Csakhogy az építésre szánt összeg elfogyott, s mire a munkát másfél évtized elteltével folytatni tudták, a szobrász már nem élt.

Tündérek, királyok, daliák

Feszl mozaikkal szerette volna burkolni a falfelületeket, Pest város tanácsa azonban külföldi mintára a festést szorgalmazta. Így lett a Vigadó az első, hivatalos megrendelésre kifestett pesti középület, egyúttal az első olyan nagyobb világi munka, mellyel a pályájuk elején járó Lotz Károlyt és Than Mór-t bízták meg. Költségeiket az Államminisztérium ösztöndíja fedezte, azzal a megkötéssel, hogy a művészek témáikat a magyar regék közül válasszák ki. Árgírus királyfi és Tündér Ilona meséje megfelelt mind a történelmi, mind a nemzeti elvárásoknak, miközben benne egy középkori eredetű európai vándortörténet is tovább élt.

7. kép: Than Mór: Árgírus királyfi Tündérországra érkezik, MMA, fotó: Takács István

A lépcsőház hat nagy fülkéjébe Than Mór allegorikus nőalakokat festett, fölöttük egy-egy puttóval.

1864-ben Than szerződést kötött a nagyterem négy folyóalakjának megfestésére is, amire korábban még a mennyezetet díszítő Teuchert Károly festőművészt kérték fel. A képek ma már nem rekonstruálhatók, de a részletes leírások alapján magunk elé képzelhetjük a Duna mellé helyezett kolosszális alakokat, a Tisza felett köd gyanánt lebegő hölgyet, a Dráva mellett álló, szerb népviseletbe öltözött nőt, míg a Szávát egy határvédő pár és a hegyek mögül előtűnő török mecset szimbolizálta.

8. képek: Than Mór allegorikus nőalakja, Dallam, Szavalat, Humor, MMA, fotó: Takács István

A Vigadó belső díszítéstörténetének leghíresebb fejezete az 1865-ben zajlott „Csemegetár vita” volt. A díszítésére kiírt pályázat második fordulójából Than Mór, Wagner Sándor és Heinrich Ede jutott tovább. Menet közben a szakértőket lecserélték, és az új bizottság Heinrichet kérte fel, hogy fesse meg *Kötöny hun király hódolata IV. Béla előtt* című képét, míg a régi bizottság Than ötletét tartotta kivitelezhetőnek. Hosszas szakmai viták után sem született megegyezés, ezért újabb pályázatot írtak ki, ahol Than Mór diadalmaskodott. Az *Attila lakomája* című festmény volt az első képzőművészeti alkotás, amely Arany János

eposzát, a *Buda halálát* (1863) használta forrásként, de az ellentábor azt vetette a művész szemére, hogy a jelenetben nem szerepel egyetlen női alak sem. Than 1867-ben készült el művével, mellyel szemben Wagner Sándor megfestette a Holubár cseh vitézt legyőző Mátyás királyt.

A Csemegetár falát ezeken kívül Lotz éremképei díszítették, az evés, ivás és a tánc témája csupán pajkos puttókkal, de a szerelem már *Ámor és Psyché* történetén keresztül elevenedett meg. Lotz ezután is dolgozott a Vigadóban: az 1870-es évek elején épült mellékszárnyba készített medalionképeket.

9. kép: Than Mór: Attila lakomája, MMA, fotó: Takács István

Szobrokról újra

1880-ban a városfejlesztés érdekében létrehozott állami irányítású szervezet, a Fővárosi Közmunkatanács ülésén felhánytorgatták, hogy bár a Vigadót díszítő szobrok helyét kijelölték, azok még mindig nem készültek el. Erre reflektálva báró Podmaniczky Frigyes, a Közmunkatanács alelnöke ígéretet tett arra, hogy e hiányosságot pótolják és 1901-ben az utolsó szobor is a helyére fog kerülni. A Fővárosi Képzőművészeti Bizottmány további javaslatokkal is előállt. A nagyterembe ízlésesebb mennyezeti díszítést kértek: új parkettát, a repedező gipszmárvány burkolat cseréjét, a Csemegetárba és a lépcsőházakba több falfestményt, a Dunára néző ablakokra pedig szőnyegek helyett a Feszli által tervezett gobelineket.

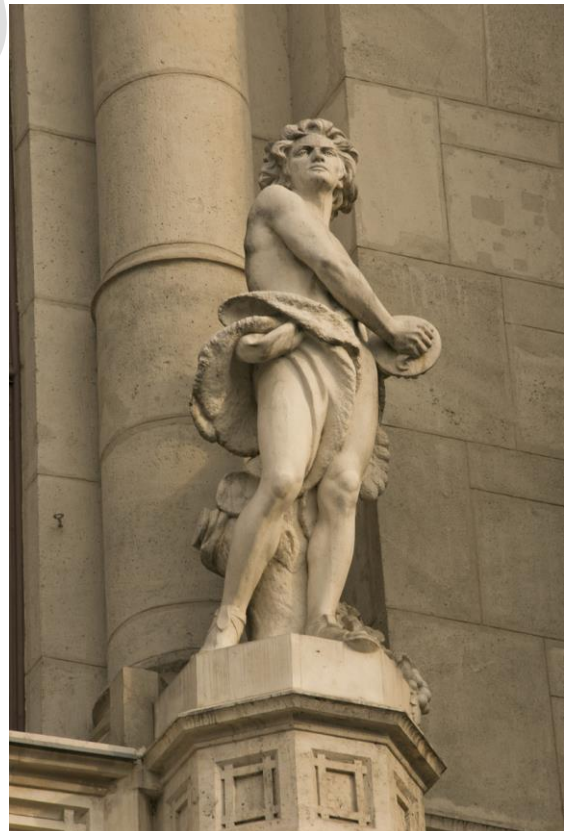
1882. február 20-án a Fővárosi Képzőművészeti Bizottmánytól kilenc szobrász kapott felkérést a hat homlokzati szobor elkészítésére, az épület stílusához alkalmazkodó antik modorban. Több fordulóban választották ki azokat a művészeket, akiket megbíztak a három méteres, sószerű mészkőből készítendő homlokzati alkotások kifaragásával. A szobrászokat arra kötelezték,

12. kép: Szász Gyula: Dobverő, MMA, fotó: Török Máté

11. kép: Vasadi Ferenc: Tibia, MMA, fotó: Török Máté

10. kép: Stróbl Alajos: Réztányérvető, MMA, fotó: Török Máté

hogy a főváros által biztosított közös műteremben dolgozzanak, még a követ is a bizottmány rendelte meg.

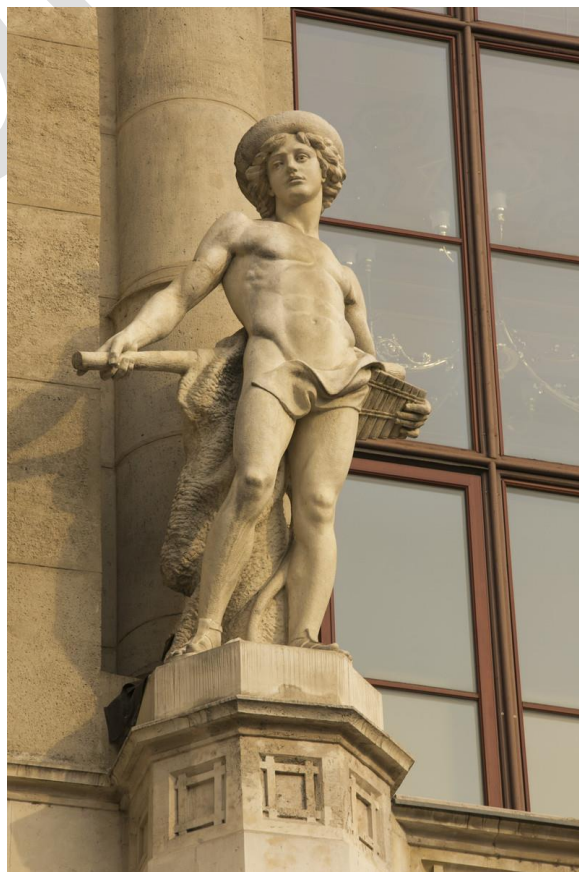
A nagyterem szobrai először aranyozott horganyból javasolta elkészíttetni. A téma pedig mi más lehetett volna, mint a néplelkületet legjobban kifejező művészet, a tánc. Jelesül csárdás, polonéz, fandangó és menüett. Később a nem túl elegáns horgany helyett másodosztályú carrarai fehér márványra gondoltak, ám mivel pénz nem volt rá, mind közül a legolcsóbb anyagot választották. A gipszet.

A nagyterem díszítőszobraira kiírt pályázat első fordulójában csupán Stróbl Alajos (*Fandangó*) és Brzorád Bezerédi Gyula (*Menüett*) tervét fogadták el, a másik két témára új pályázatot kellett kiírni. Majd egy huszárvágással megoldva a helyzetet, a *Polonéz*re Stróbl, a *Csárdás*ra pedig az Alexy-tanítvány Brzorád kapott további megbízást. A nagyterembe elsőként a *Menüett* került fel, 1885. december 24-én. Stróblnak a korszak két körülrajongott művésznője állt modelt: a *Fandangó*hoz Hegyi Aranka, a *Polonéz*hez Pálmai Ilka. A *Fandangó*t a művész a Műcsarnok őszi tárlatán is bemutatta, az eredetileg színes szobor haja, fátyla, kabátja fekete, szoknyája rózsaszín, harisnyája halványkék volt. A Vigadóba viszont már csak egyszínű, fehér gipsz szobor kerülhetett.

Hátra volt még a kisterem díszítése, ahová a fővárosi képviselők (lévén ez „a magyar főváros magyar stílú Vigadója”) magyar szellemű szobrokat kívántak helyezni. Vidéky János, a képzőművészeti bizottmány tagja meg is nevezte ezeket:

13. kép: Brestyánszky Béla: Lyra, MMA, fotó: Török Máté

14. kép: Donáth Gyula: Pásztor, MMA, fotó: Török Máté

15. kép: Mátray Lajos: Háromszög, MMA,
fotó: Török Máté

ben Donáthé.

„1. lelkesült magyar szónoklat [...] 2. a magyar népdal fiatal parasztleány alakjában, ki a földművelő nép összegének felel meg [...] 3. a magyar zene egy hegedülő férfi alakjában [...] 4. a magyar hadi zene magyar régi hadúri alakjában.”

A téma (szónoklat helyett szavalat) menet közben módosult, allegorikus alakok helyett konkrét személyeket mintáztak meg. A pályázat során kiválasztott művészek, a címek és a megmintázott személyek a következők lettek:

- Donáth Gyula: *Népdal* (Füredi Mihály színész)
- Kiss György: *Szavalat* (Lendvay Márton színész)
- Schefcsik Szécsi Antal: *Népzene* (Bihari János zeneszerző, hegedűművész)
- Vasadi Ferenc: *Magyar zene* (Tinódi Lantos Sebestyén).

Az első szobrok, Kiss és Vasadi alkotásai 1887-ben készültek el, majd Schefcsiké, utolsóként, 1891-

Még zajlott a két terem szoborpályázata, amikor elkészültek a homlokzati szobrok gipszmodelljei. Feszli a többiek által ezzel megbízott Szász Gyulával közösen megrendelte a követ. A Sósúti Kőfaragó Rt. Aradi utcai telepén faragták ki a három méteres szobrokat, amelyeket Tierl Károly ácsmester szállított át a Vigadóba. A sors kegye, hogy Feszli még megérte, amikor a „megfagyott csárdásra” felkerültek az évek során bebarázt homlokzatból kifelhírlő szobrászati remekek.

Az épületben amúgy alig találni szobrászati alkotást. A fölépcsőházban Beck Ö. Fülöp Liszt Ferencet ábrázoló márványszobrát állították fel, Huszár Adolf *Vénusz és Ámor* című szobra később a Gellért fürdő előcsarnokát díszítette. A Vigadó téri kiosk előtt ma is kedves színfolt Senyei Schmidt Károly zsánerszobra, az *Ürgeöntő gyerekek*.

ELSŐRANGÚ BÁLOK, MŰVÉSZI KONCERTEK

Azok a híres bálók

1865-ben, Ferenc József látogatásakor ünnepélyes zeneestélyt rendezett a pesti polgári választmány a császár tiszteletére. A homlokzatot díszítő *Éljen Ferenc József!* felirat néhány betűjét a szél olvashatatlaná tette, ugyanis a szöveget mécsessel világították meg. A vendégsereg számára a ruhatár szűknek bizonyult, kénytelenek voltak télvíz idején az utca túloldalán lévő Angol királynő szállóban letenni a kabátot, majd futva visszatérni.

Ennél kínosabb jelenet is megesett, igaz, az már nem az épület „bűne”. Az 1865. évi országgyűlés megnyitásának tiszteletére egy Graf Karolina nevű hölgy szervezett jótékonyági hangversenyt. Rangos fellépőkkel hirdette meg estélyét, mégis alig ötven fő lézengett a termekben azon tanakodva, kicsoda az a Graf Karolina? A beígért neves fellépőknek persze színét se látták. Bezzeg a Magyar Képzőművészeti Társulat 1865. február 6-án rendezett jelmezes táncestélyén, amely *A művészet farsangja* címet viselte, háromezer vendég vett részt! A következő esztendő farsangja szintén felejthetetlenné vált, az uralkodó tiszteletére rendezett bált a császári pár nyitotta meg, az eseményt Székely Bertalan festőművész a helyszínen örökítette meg.

16. kép: Székely Bertalan: Az uralkodópár sétája, OSZK

„Este már 8 óra előtt pompás fogatok hosszú sora szállította a vigadóba a diszes vendégkoszorút, s midőn Császárné Ő Felsége férjével a terembe lépett, négyezer ajakról, feldördül „éljen” hangzott üdvözlétül. Császárné Ő Felsége egyszerűen, polgáriasán volt öltözve, mintegy bebizonyítandó, hogy mint az első polgárné nem atulságos fényűzésben látja a polgári erényeket. [...] A fejedelem huszárezredesi öltönyt viselt. Kilencz óra után jelent meg a fejedelmi pár s a mennyezet alatt helyet foglaltak, s néhány percz múlva körsétát tettek a termekben. Ott mulatásuk rövid, alig egy negyedóraig tartó volt, de a fejedelemasszony nyájassága e rövid időt feledhetlen emléküvé tette mindazok előtt, kik őt láthatták. [...] A császárnénak ez alkalommal átnyújtott táncrend igen diszes kis album alaku volt, kék bársonyba kötve és gazdagon aranyozva. Az egyik oldalon egy gyémántokból kirakott E. betű ragyogott, míg belül a táncrend Ország Antal művészi tollrajza által készült. A táncz csak a felséges pár eltávozása után indult meg, de ezután hosszan és vidáman folyt.” (Vasárnapi Újság)

A kiegyezést követően, az 1868-ban megrendezett pesti honvéd-bálon a honvédek nemzeti szín kokárdával jelenhettek meg, és a békesség jegyében számos császári katonatiszt is tiszteletét tette. A következő farsangi idényben már minden második estére lefoglalták a termeket táncvigalmaknak, álarcos „légyottoknak”. A korcsolyabálon például a négyeseket kétszáz pár járta, vidékről egész hölgykoszorú érkezett. E vigasságok alkalmával szép összegek folytak be jótékony célokra, többek között a pesti Népszínház javára.

A Vigadóban rendszeressé váltak a jótékonyági vásárok. 1871-ben az árvízkárosultak javára rendeztek bazárt, 1876-ban az Országos Nőképző Egylet kétnapos, zenés karácsonyi vásárán szivart, hűsítőt, csecsebecsét, játékokat, virágokat árultak. Ma már furcsa elképzelni, hogy lacikonyha, jósda, halas és teás bolt, komédiásbódé, török pavilon, fotóműterem színes kavalkádja varázsolt vásári hangulatot a Vigadó falai közé. 1886 farsangjának utolsó hetében a nőegyleti bált kellemetlen eseményt zavarta meg. A padláson tűz ütött ki, de a lappangó gerendaégetést hamar megfékezték.

A farsang legnagyobb elit báljának a fővárosé számított. Bécsben a fő vonzerőt az uralkodó részvétele jelentette, és Budapesten is mindig számítottak a király megjelenésére. A bálra érkezőket egyenruhás városi hajdúk fogadták, a bőrbe kötött táncrendet a város domború címere ékesítette. (De hát mi más, amikor a cukrászbálon a rendezőség cukorcsokorba rejtett táncrenddel kedveskedett?)

Zsúfolt báli naptár jellemezte a Vigadó megnyitását követő két-három évtizedet, a rendezők pedig újabb és újabb ötleteket vetettek be, hogy rendezvényük kitűnjön a többi közül. 1893-ban jelmezes művésztéltre kérték a közönséget, akiknek Jókai Mór regényalakjait kellett megjeleníteni. Két évvel később, a felvidéki közművelődési egyesület javára élőképeket rendeztek, a történeti jelenetek sorát Attila hun király udvara nyitotta. A szereplők korhű jelmezeket és fegyvereket viseltek, Jászai Mari, a Nemzeti Színház legendás tragikája szavalta el a képek magyarázó verseit. Feltűnt a színen Szent István, Könyves Kálmán, Nagy Lajos király udvara Arany János Toldijának költői alakjaival, a Mediciek és Shakespeare.

A helyőrségi bálon a Vigadó lépcsőházában, a főbejárattal szemközt állt egy lovagi páncél, a falat az 1809. évi francia háborúban zsákmányolt kardok és szuronyok borították, de a terembe szánt ágyúkat nem lehetett a lépcsőn fölvenni. A gyógyszerészbálon egymás után

tizenháromszor volt „bálanya” Cserhalmay vezérhadbiztos neje, aki a Vigadóban lévő lakásának szalonjából vonult a nagyterembe ötven-hatvan pár táncossal. Reggel a vendégszerető háziasszonynál folytatódott a mulatság korhelylevessel, cigányzenével.

A legköltségesebb bált 1870-ben rendezte a Vigadóban a nemzeti evezős-vitorlázó egyesület. A női táncrend füzetkéje bronz csónakot ábrázolt ezüst evezőkkel, a nagyterem kikötőt formált négy szögletében négy pompás hajóorral, a zenekari helyiség egy gőzhajó fedélzetére hasonlított fekete kéménnyel, zenére mozgó kerékkel. A katonazenekar matrózegyenruhában játszott, a terem közepére lógó vízmedencében aranyhalak úszkáltak.

Pest rangos koncertterme

Ahogy anno a Redoute-ban, úgy a Vigadóban is egyre mozgalmasabbá vált a hangversenyélet annak ellenére, hogy a koncertélet fellendülése óta a Vigadó bérlője és egy-két mohó hangversenyrendező horribilis teremárakat kért a hazai és külföldi művészekről.

A Filharmóniai Társaság 1865. március 25-én adta első hangversenyét a Vigadóban, műsorra tűzve – Budapesten először teljes terjedelmében – Beethoven *IX. szimfóniáját*. E koncert emlékére a Vigadó bérlői ezüst karmesteri pálcával ajándékozták meg Erkel Ferenc karnagyot.

17. kép: Székely Bertalan: Liszt a Vigadóban, OSZK

Liszt egyik első itteni fellépését az atlétatermetű, borzas üstökű ifjabb Alexandre Dumas is meghallgatta. A híres francia regényíró 1865 telén maga is a Vigadó vendége volt, széles mellkasán a Francia Becsületrenddel, franciául szavalta Petőfit. De hogyan tért vissza Liszt a pesti koncertterembe?

A Pest-Budai Zenede fennállásának 25. évfordulója alkalmával felkérték Lisztet, hogy az ünnepségsorozat részeként adja elő saját vezényletével a *Szent Erzsébet oratóriumot*. Az

augusztus 15-i ünnepi hangversenyre a mintegy ötszáz tagú énekkar pesti és vidéki dalárdákból szerveződött. „*A magyar főváros alig látott még hasonló lelkesülési pillanatot, mint aminő az volt, amikor Liszt Ferenc, az ünnepelt honfi és művész, mint egy megtestesült s mindent magával ragadó dicsfény, a rendkívülit kifejező magas alakjával, őszbevegyült fűrtjeivel, fekete díszes papi öltönyben megjelent a nagy termet zsúfolásig megtöltő díszes közönség előtt.*” (*Zenészet Lapok*) A hangversenyt, melyet Smetana cseh zeneszerző is meghallgatott, Székely Bertalan rajzban örökítette meg.

A következő ünnepi koncert fő száma Liszt *Dante szimfóniájának* I. tétele volt, a szerző vezényletével. Az utolsó jubileumi hangversenyen „*Liszt azzal viszonzta azt a sok ovációt, amelyben akkor a főváros s az egész nemzet részesítette, hogy 17 évi zongoraművészi visszavonultságából kilépve, akkor játszott legelőször ismét nyilvánosan a vigadó nagy termében [...]*”

Ősszel, a *Szent Ferenc legendája* ősbemutatójára a hercegprímás filigrán ezüstdísz küldött Lisztnek, Assisi Szent Ferenc zománcozott képével ékesítve. S ezen a télen nyújtották át a mesternek a főváros arany babérkoszorúját is.

1869. április 26-án, Liszt első szerzői estjén elhangzott a teljes *Dante szimfónia*, valamint a *Koronázási mise* a szerző vezényletével. Az 1867-es koronázás óta ez volt a mise első nyilvános, Liszt által vezényelt előadása. A zenekarban Erkel Sándor, Erkel Ferenc fia kezelte az üstdobokat, Huber Károly zeneszerző, Hubay Jenő édesapja, a bécsi opera hangversenymestere és Reményi Ede hegedült, Mosonyi Mihály zeneszerző nagybőgőzött.

Erkel és Liszt közös munkájára is a Vigadó adott apropót. 1870-ben világszerte megünnepelték Beethoven születésének századik évfordulóját. Magyarország, amelyhez sok személyes kapcsolat fűzte a mestert, kiemelkedő ünnepséget tervezett Erkel Ferenc eszmei irányításával. Liszt kantátát írt Beethoven dicsőítésére, december 16-án ő vezényelte a díszhangversenyt. Jeles hazai művészek közreműködése emelte a rendezvény fényét, Beethoven *Hegedűversenyében* Reményi Ede játszotta a szólót.

Liszt gyakran a hallgatóság soraiban ülve gyönyörködött művésztársai előadásában, s ha ezzel megmenthette a koncertet, még beugrást is vállalt. Meghallgatta veje, Hans von Bülow koncertjét, többször elment Richter János és a Filharmóniai Társaság hangversenyére. Mesélik, hogy egy alkalommal, amikor a zenekar a bayreuthi opera építésének a javára ingyen lépett fel, és a bevétel még a költségeiket sem fedezte, Liszt hozzájárult a nemes üggyhöz. A gyermekkórház javára rendezett koncerten illusztris vendégek, Ferenc József, Rudolf trónörökös és Andrássy Gyula miniszterelnök előtt lépett fel. Az eseményről Bösendorfer, bécsi hangszergyáros olajfestményt készíttetett.

Miközben Liszt és Erkel elbűvölte a közönséget, a külföldi vendégművészek is egymásnak adták a kilincset. Joachim József hegedűművész Johannes Brahmszal adott közös koncertet, Gustave Roger francia udvari operaénekes (a „félkarú tenorista”) Schubert *Rémkirályával* aratott zajos tetszést. Az evangélikus árvaház javára szervezett zeneestélyeken negyventagú zenekarral lépett fel a három Strauss fivér, akik újabb két koncertre visszatértek, hogy ezúttal a zeneművészek segélyegyletét támogassák. Legújabb kompozícióik mellett több magyar művet is játszottak, mindkét este óriási érdeklődés övezte fellépésüket – a hangulat az *Éljen a magyar!* gyorspolka alatt a tetőfokára hágott.

A fővárosba helyezett Airoldi-ezred zenekara is bekapcsolódott a zenei életbe. Először 1871. október 14-én a Vigadó sörházában tartott Teréz-napi estélyen játszottak, majd év

végéig minden szombaton zeneestélyt, illetve –a József főherceg ezredzenekarral kiegészülve – sétahangversenyt tartottak. Felléptek a Pesti Nemzeti Dalkör egyesületi bálján is: „*A városi Vigardában Pesten hamvazószerdán 1872. február 14-én farsangbúcsúztató carneváltemetéssel és nagy hering-lakomával, a bolond-estély dekorációinak megtartásával, két zenekar közreműködésével, amikor is pontosan 10 órakor nagyszabású farsangtemetési álarcos felvonulás és egy komikus élőkép: »egy böjti vacsora Hátsó Indiában« fog megtartatni.*” (Ungarischer Lloyd)

Pesti Vigadóból – budapesti

1872–73-ban Pest, Buda és Óbuda Budapest néven egyesült, és területében, lakosságszámában, majd küllemében is igazi nagyvárossá vált. Bálteremben sem szűkölködött, ámde megfelelő hangversenyterme még mindig csak egy volt: a Pesti Vigadó.

1873. március 19-én Richter János filharmóniai hangversenyén Liszt vezényelte a *Szózat és magyar Himnusz* című zenekari mű ősbemutatóját, majd két nappal később, a Gazdasszonyok Leányárvaháza javára rendezett koncerten előadta e mű zongoraváltozatát.

Félszázados művészi pályafutásának megünneplésére a Magyar Írók és Művészek Társasága irányításával jubileumi bizottság alakult. A november 9-én tartott ünnepségen Liszt arany babérkoszorút kapott, no meg számos külföldi kitüntetést, köztük a szentpétervári Zeneakadémia dísztagságáról szóló okiratot. A Nemzeti Dalkör estélyén a művészt arany lanttal ajándékozták meg, de ő sem maradt adós a köszönettel. Richter János karnagynak az ünnepi koncert emlékére egy dedikált *Krisztus* partitúrát nyújtott át.

Az 1875-ös év kiemelkedett Liszt és a Vigadó közös történetéből. *A megszabadított Prometheus* budapesti bemutatóját Liszt nemcsak betanította, de zongorakisérével is támogatta a Liszt-egylet javára rendezett koncert sikerét. A legnagyobb szenzációnak azonban mégis Liszt és Wagner közös hangversenye ígérkezett. A borsos helyárak ellenére óriási érdeklődés övezte a két korszakos zseni fellépését. Március 10-én rendezték e legendás hangversenyt a bayreuthi színház (Festspielhaus) építési tőkéjének gyarapítására. A hangverseny első felében Liszt, a másodikban Wagner szerepelt, előadták többek között a *Strassburgi harangokat* (Liszt művének ősbemutatója), Beethoven *Esz-dúr zongoraversenyét* (az üstdob mögött Wagnerrel).

Liszt változatlanul érdeklődött a fiatal, tehetséges művészek fellépései iránt, meghallgatta tanítványa, Menter Zsófia német zongoraművésznő és Popper Dávid gordonkaművész, a bécsi udvari opera szólistája koncertjét, majd Huber (Hubay) Jenő hegedűművészt, akit ezután párizsi tanulmányaihoz ajánlással látott el.

A mindig jótékony, önzetlen Liszttel azonban kortársai korántsem voltak nagylelkűek. Előfordult, hogy a zenekar fanfárral fogadta a zeneszerzőt, de busás fellépti díjat kértek, és így a koncert ráfizetéssel zárult. Mindezt betetőzték az 1879. március 10-én történtek. A hófúvás ellenére kétezer ember akarta meghallgatni a nagy művészt, de a koncertrendező és a bérlő kapzsisága miatt Liszt úgy megharagudott, hogy ezután már csak egyetlen alkalommal lépett fel a Vigadóban, az árvízkárosult Szeged javára rendezett jótekonysági hangversenyen. A vállalkozók ezúttal nagylelkűnek bizonyultak: a terembért elengedték, a világítást ingyen szolgáltatták, a zenemű-kereskedések a jegyeket nyereség nélkül árusították. Liszt a

vigadóbeli fellépések befejezésére tett fogadalmát megtartotta, ettől függetlenül megtisztelte jelenlétével a jótékonysági hangversenyeket, legyen szó a Nemzeti Zenedéről, az Írói Segélyegyletről, vagy az Országos Nőképző Egyletről.

Liszt 1880. január 15-től a szomszédos Hungária Szállóban lakott – erre emlékeztet ma a helyén álló modern szálló falán elhelyezett emléktábla. Innen indult el esténként, hogy meghallgassa Pablo de Sarasate spanyol hegedűvirtuóz hangversenyét, a Firenzei vonósnégyest, földijét, Joachim József hegedűművészt, vagy az Erkel Sándor által vezényelt filharmonikusokat. Megtisztelte látogatásával gróf Zichy Géza hangversenyét, a félkarú zongoravirtuózt egyébként is fiaként szerette. A március 15-i nemzeti ünnepen a honvédménház javára adott hangversenyre látogatott el.

1881-ben Liszt 70. születésnapját (csakúgy, mint az előző évben Erkelét) nem ünnepelték meg központilag, de a híres művészt így is óriási tisztelet övezte. Hans von Bülow ünnepi Liszt-estjére már napokkal előtte elkelt minden jegy. Az idős komponista megértő hallgatóságnak bizonyult: többször elment Joseph Lewinskynek, a bécsi Burgtheater színészének szavalóestjére, ahol a művész német fordításban Arany, Petőfi, Mikszáth-művekkel lépett fel. Szinte nem akadt olyan koncert, melyen ne tűnt volna fel jellegzetes alakja, legyen az a Schunda-gyár cimbalomhangversenye, vagy Brahms *Német rekviemjének* pesti bemutatója. Bülow Beethoven-hangversenyét Brahms társaságában ült a közönség soraiban. Bülow még ahhoz is értett, hogyan varázsoljon a rossz akusztikájú teremből jót: az ajtókat bezáratta, az ütős hangszereket a hangfogó fülkébe tétette, más-más emelvényen játszott a zenekar és a zongora. 1885. március 16-án a Nemzeti Zenede hangversenye valóságos keresztmetszetét nyújtotta Liszt Ferenc életművének, aki ezt követően április 1-jén járt utoljára a Vigadóban, egy vonósnégyes koncertjén.

Erkel Ferenc félszázados karmesteri ünnepét is a Vigadóban tartották. A művészt a lépcsőházban egyetemi ifjak sorfala fogadta, a díszteremben az Operaház kürtösei fanfárt fújtak, a mester közadakozásból készült arany cserkoszorút kapott, Jókai Mór és Királyi Pál politikus-mecénás mondta az ünnepi beszédet. 1890. november 1-jén, az Erkel 80. születésnapja tiszteletére adott ünnepi hangverseny volt a zeneszerző-karnagy utolsó nyilvános fellépte a Vigadóban. Az Operaház énekeseit és zenekarát ekkor már fia, Erkel Sándor vezényelte. Az ünnepelt bravúros zongorajátéka után a közönség *„frenetikus tapsokban tört ki, s addig meg sem nyugodott, míg az ősz mester külön ráadással is nem szolgált, eljátszván Liszt ábrándját a Puritánok opera dallamai felett”* (Zenészeti Lapok).

A filharmonikusok amúgy egyre ritkábban léptek fel a Vigadóban. Nem tudták kifizetni a terembért, ezért Erkel Sándor főzeneigazgató azt kérte a fővárostól, hogy évi nyolc koncert költségével támogassák a zenekart. Nem csak ők panaszkodtak a magas bérleti díjra: egy neves orosz zongoraművész azért koncertezett máshol, mert a Vigadó bérelője rendkívül magas árat követelt.

Nemcsak a bálók, de a zenei programok terén is szükségessé vált időnként a megújulás, ám az egyre emelkedő jegyárakat a kreativitás sem tudta ellensúlyozni. Így 1890-ben a tokaji tűzkárosultak javára rendezett hangverseny sem töltötte meg a nagytermet. Az 1892 augusztusában rendezett országos dalünnepen ötvenkét egylet jelezte részvételét, az első díjat – Liszt Ferenc ezüsből öntött szobrát – a főváros ajánlotta fel. A nagy sikerre való tekintettel két év múlva ifjúsági monstre hangversenyt szerveztek a Vigadóban ezer közreműködővel, húros, vonós és fúvós hangszerekkel kísérvé, de a drága jegyárak miatt a

nagyterem ezúttal már nem telt meg. Nem úgy a Pesti Jótékony Nőegylet javára szervezett, a sok egyforma bál között üdítő változatosságot jelentő cigány-hangversenyen, melyen a legjobb zenekarok léptek föl, köztük a legendás prímás, Rácz Pali bandája.

KIVONAT

A SOKARCÚ VIGADÓ

Az ünnepélyes

A Vigadó kezdettől fogva ünnepélyes események méltó színhelye. 1867-ben Ausztria és Magyarország kiegyezésével megszületett az Osztrák–Magyar Monarchia, június 8-án magyar királlyá koronázták Ferenc Józsefet. A koronázási banketten, amit több mint kilencszáz fő részvételével a Vigadóban tartottak a koronázás másnapján, az uralkodópár is megjelent. *„Marschall, a Casino vendéglőse volt felelős azért, hogy semmi jóban ne legyen hiány: másfélezer üveg pezsgőt, 500 üveg rajnai bort szolgáltak fel és csupán kacsából több mint 500-at sütöttek meg.”* (A Hon)

Öt évvel később e falak között született meg Budapest fővárosa Pest, Buda és Óbuda egyesítésével. 1873. október 25-én a kisteremben tartotta alakuló gyűlését az új, egyesített, fővárosi képviselő-testület, az ülésen megválasztották a főpolgármestert Ráth Károly, a Budapesti Királyi Ítéltábla alelnöke személyében. A polgármester Kamermayer Károly, volt Pest városi tanácsnok, az első alpolgármester Gerlőczy Károly közigazgatási szakember lett. Egyesítették a három város hivatali apparátusát is, azóta 1873. november 17-e Budapest hivatalos születésnapja. Az erre az alkalomra rendezett ünnepélyen előadták a Liszt Krisztus oratóriumát a Nemzeti Színház és különféle zeneegyletek művészeinek tolmácsolásában.

A Redoute születése körül bábáskodó József nádor születésének 100. évfordulóját 1876. szeptember 3-án ünnepelték, és kissé sajátos formában még a Redoute pusztulásáról is megemlékeztek. 1898-ban a Petőfi-társaság a budapesti nyomdafőnökök egyesületével együtt ünnepséget rendezett a nagy költő és a sajtószabadság, vagyis a '48-as forradalom emlékére. A programot Jókai Mór felolvasása nyitotta. A rákövetkező évben Batthyány Lajos és az Újépületben kivégzett vértanúk emléke előtt hajtottak fejet.

Az irodalmi

Jókai Mór 1894. január 6-án a Vigadóban ünnepelte ötvenéves írói jubileumát. A zsúfolásig megtelt díszteremben ott volt az egész kormány, Wekerle Sándor miniszterelnökkel az élen, akademikusok, egyetemi tanárok, főpapok és arisztokraták, irodalmi társaságok és társadalmi egyesületek elnökei, a megyék és városok küldöttei. A Csemegetár előtt álló tágas emelvényen foglalt helyet az ünnepelt. Leleplezték a költő mellszobrát, amelyet Zala György készített, miként a díszalbumok, üdvözlő okiratok közül is kiállítottak néhányat, köztük Budapest díszpolgári oklevelét.

A korszerű

A trónörökös pár, Rudolf főherceg és neje, Stefánia látogatásakor, 1881-ben a Vigadó homlokzatát látványos díszbe öltöztették: gázcsöveket vezettek az emeletek párkányzatára, és

ezekbe kis nyílásokat reszeltek. Az apró lángok minden fuvallatra vetésként hullámozottak. Az S betű szépen égett, de az R betűt csak tíz óra után tudták meggyújtani. *„A főhomlokzat hét óriási ablaka tűzrózsa-füzérekkel volt szegélyezve. A két sarokablakban fölül a magyar korona, alól pompás babérkoszorú s mesterséges lángirlandok által körve égett az R és S betű, melyek magassága hét méter vala. A redoute-épület egész tere nappali fényben úszott e világítástól.”* (Vasárnapi Újság)

E bájos, bár nagyon kezdetleges megoldásnak egy év múlva éppen az ellenkezőjét tapasztalhatta meg a nagyközönség. Budapesten 1882-ben mutatkozott be az izzólámpás villanyvilágítás: az ideiglenes berendezést a Vigadóban szerelték fel kísérletképpen. Az írói segélyegylet és hírlapírói nyugdíjintézet javára rendezett farsang jegyeit elkapkodták, miután elterjedt a hír, hogy a termeket és a környéket egész éjjel villannyal világítják meg. A huszonnégy villamos lámpával a Ganz és Társa cég azt akarta bemutatni, hogy az általa készített lámpák tizenhat órán át szakadatlanul égnek. Ezen az estén telefonösszeköttetést is létesítettek a Nemzeti Színházzal, ahol éppen opera-előadás ment. A nem mindennapi technikai bemutatót a megjelentek ámulva fogadták.

Kiállítás: praktikum és műélvezet

Hol van már a redoute-beli iparegyleti kiállítás szerény mérete! 1881-ben a Vigadóban az Országos Nőipar Kiállítás negyvenezer darabos tárlatán már hatezer kiállító versenyzett. A nagyteremben óriás szekrények, fából készült piramisok és pagodák magasodtak, a folyosón varrógépek sorakoztak. A kisteremben mutatták be a hímzéseket, csipkéket, porcelán- és luxuscikkeket. A megyék és a vidéki városok gyűjteményei az éttermekbe kerültek, a karzat az iskolák kiállításait egyesítette. Volt itt eperjesi csipkeverő, egy fürge menyecske szövőszéken dolgozott, mások a guzsaly és a rokka titkait mutatták meg a látogatóknak.

Csak könnyedén!

Különleges, látszólag nem a Vigadóba illő produkciókról is olvashatunk a lapok társasági rovatában. Sokan voltak kíváncsiak például a kétfejű csalogányra, még vidékről is özönlött a nép a csodalény megismerésére, de csalódniuk kellett, mert „csak” sziámi ikreket láttak. Egy angol vállalkozó ellenben igazi zúlkát mutatott a sétahangversenyen.

1895-ben itt zajlott az első Magyar Osztálysorsjáték első osztályának húzása: az emelvényen két szerencsekerék forgott, a nagyobbikban a sorsjegyek, a kisebbikben a nyeremények-számával, a húzásra két árvaházi növendéket kértek meg.

Sport és Vigadó? Bizony, ez sem lehetetlen! 1884-ben biliárdversenyt rendeztek a nagyteremben, de a hétköznapi népszerű sport ezúttal érdektelenségbe fulladt. Pontosan tíz év elteltével rendezték meg a Magyar Athletikai Club országos vívóversenyét magyar és külföldi vívók nagyszámú részvételével. A versenyek a Vigadó nagytermének közepén felállított emelvényen folytak. Nem ez volt az utolsó alkalom, amikor vívópást borította a díszes termeket.

Impresszum

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz, illetve más adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz és rögzítéshez a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA